

SIYOSIY HUQUQ VA ERKINLIKLAR

Xolmirzayev Ramazon Ravshan o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Bosh Prokuratura
HMQA, ilmiy markazi inspektori

Annotatsiya: Siyosiy huquq va erkinliklar inson jamiyatda o'zini to'laqonli his qilishining, o'z manfaat va qadriyatlarini oshkor etish, davlat hamda jamiyat boshqaruvida bevosita yoki bilvosita ishtirok etishning muhim kafolatlaridan biridir. Bugungi kunda dunyodagi tan olingan aksariyat demokratik tamoyillarning tub mohiyati ham fuqarolarning siyosiy huquq hamda erkinliklarini tan olish va himoya qilish, ularni har qanday cheklovdan himoya etishdan iborat. Siyosiy huquq va erkinliklar jamiyatda fuqarolarning ijtimoiy faolligini, ularning davlat ishlarida ishtirokini, o'z pozitsiyasi va qarashlarini erkin bildirishi uchun asosiy maydonni yaratadi.

Kalit so'zlar: siyosiy huquq, siyosiy erkinlik, so'z erkinligi, uyushish erkinligi, saylov huquqi, ijtimoiy faollik, davlat boshqaruvi, fuqarolik jamiyati, demokratiya, konstitutsiyaviy huquqlar.

Siyosiy huquq va erkinliklar tushunchasi xalqaro huquqiy normalar, milliy konstitutsiyaviy tizim hamda umuminsoniy qadriyatlar negizida shakllangan tushunchadir. Insonning siyosiy hayotdagi faolligi, uning davlat va jamiyat boshqaruvida qatnashish huquqi, ijtimoiy norozilik bildirishi, davlat idoralariga ariza bilan murojaat qilish, so'z va matbuot erkinligi, yig'ilish, uyushish, siyosiy partiya va harakatlarda ishtirok etish imkoniyati va huquqi ana shu huquq va erkinliklar sirasiga kiradi. Siyosiy huquq va erkinliklarni rivojlanishi jamiyat taraqqiyotining eng asosiy o'lchovlaridan hisoblanadi. Fuqarolar jamiyatida erkin fikr, ong va vijdon, ijtimoiy norozilik bildirish yoki shunchaki norasmiy yoki rasmiy guruhlarda faoliyat yuritish huquqi davlat boshqaruvining demokratikligiga ham bevosita ta'sir qiladi. Har bir inson o'z qarash va intilishlarini ochiq-oshkora bayon qilishi, davlat siyosatini tanqid va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lishi, jamiyatdagi islohotlar jarayonida faol ishtirok etishi uchun kafolatlangan huquqiy asoslar muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Siyosiy huquq va erkinliklar insonning tabiiy huquqlari sirasiga kiradi. Ularni davlat, jamiyat yoki boshqa bir kuch tomonidan taqdim etiladigan ijtimoiy ne'mat deb emas, insonning tug'ma, beg'ubor va ajralmas huquqlari sifatida qabul qilish hayot bilan chambarchas bog'liqdir. Jamiyat taraqqiyoti davomida xalqaro hamjamiyat tomonidan qabul qilingan ko'plab muhim hujjatlar orasida, eng avvalo, Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi"da, "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida Xalqaro pakt" hujjatlarida mazkur erkinliklar alohida

ta'kidlangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining Amaldagi Konstitutsiyasi ham fuqarolar uchun keng siyosiy huquq va erkinliklarni kafolatlaydi. Siyosiy huquq va erkinliklar muhim ijtimoiy va davlat-huquqiy institutlar rivojlanishiga asos bo'ladi. Demokratik jamiyatda ushbu erkinliklar davlat va fuqaro o'rtasida bardavom va ishonchli aloqa yaratishga xizmat qiluvchi vosita hisoblanadi. Inson o'z huquqiy ahvolini anglash, o'zini jamiyat va davlat a'zosi sifatida his qilish, davlat ishlariga bevosita yoki vakillari orqali aralashish imkoniyatiga ega bo'lsa, u hukumat faoliyatiga nisbatan faol, konstruktiv va eng asosiysi, ijobiy munosabatda bo'ladi [2].

Siyosiy huquq va erkinliklarning asosiy ko'rinishlariga quyidagilar kiradi: so'z va matbuot erkinligi, yig'ilish va uyushma erkinligi, siyosiy partiyalar tuzish, ularning faoliyatida ishtirok etish va tuzilishini kafolatlash, saylov huquqi, referendumda qatnashish, davlat idoralariga ariza yoki shikoyat bilan chiqish, namoyish va piketlar o'tkazish huquqlari. Jamiyat hayotining har bir jabhasida ana shu asosiy erkinliklar fuqarolarga uchrashish, umumiy manfaatlarini ifodalash, davlatni boshqarishda ishtirok etish, muqobil fikrlarni ilgari surish va muammolarga e'tibor qaratish uchun imkon, maydon ochib beradi. Siyosiy huquq va erkinliklarning amalga oshirilishi jamiyat va davlat taraqqiyotining asosiy mezoni, xalq manfaatlarini yo'lida faoliyat yurituvchi davlat boshqaruvidagi ochiqlik, oshkorlik yuksak darajada bo'lishini ta'minlaydi. Siyosiy huquqlarning zarurati — har bir fuqaro va jamiyat uchun mustahkam huquqiy asoslarga tayanib, o'z davlatini, hayotini, jamiyatini demokratik tamoyillar asosida o'zgartira olish, ijtimoiy hayotni erkin tanlash, o'z so'zini yetkazishga imkon beruvchi ochiq maydon yaratishdir. Siyosiy huquq va erkinliklarning yanada mustahkamlab borilishi, fuqarolik jamiyati institutlarining vujudga kelishi va ularning faoliyati uchun yuksak sur'atli taraqqiyot eshigini ochadi. Jamiyatda erkin fikrlash va erkin ifoda muhitining yaratilishi, odamlarning o'z manfaat va ehtiyojlarini to'laqonli anglash va himoya qilishga bo'lgan intilishi, jamiyatning ham iqtisodiy, ham ma'naviy, ham siyosiy jihatdan boyib borishini kafolatlaydi [3].

Saylov huquqi siyosiy huquq va erkinliklarning asosi. Har bir fuqaroga davlat boshqaruvi organlari va ularning mansabdorlari faoliyatini belgilashda bevosita yoki bilvosita ishtirok etish imkoniyati taqdim etiladi. Saylovlarda ishtirok etish orqali fuqarolar o'z qarash va talablarini vakillari orqali ilgari surishadi va davlat boshqaruviga bevosita ta'sir ko'rsatish imkoniga ega bo'ladilar. Jamiyatda saylov huquqining ochiq, to'g'ri va adolatli amalga oshirilishi davlat boshqaruvi tuzilmasida islohotlarning muhim omili hisoblanadi. Yig'ilish va uyushish erkinligi siyosiy huquqlar tizimida muhim o'rin tutadi. Fuqarolarning siyosiy partiyalarda, jamoat birlashmalarida, ijtimoiy harakat va tashkilotlarda, kasaba uyushmalarida ixtiyoriy birlashishi, o'z manfaatlarini erkin ifoda etishi jamiyat ishtirokchilarini faol hayotga, o'z fikr va qarashlarini himoya qilishga undaydi. Yig'ilish va uyushish erkinligi fuqarolik jamiyatining shakllanishi uchun muhim negiz bo'lib xizmat qiladi.

Soʻz va matbuot erkinligi siyosiy jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri. Har bir fuqaro oʻz fikri, dunyoqarashi, eʼtiqodi, siyosiy nuqtai nazarini ochiq ayta olishi, davlat va jamiyat hayotiga doir muhim masalalarda erkin pozitsiya bildirishga, muqobil fikrlarni ilgari surish va hukumat faoliyatiga munosabatini ifoda qilish huquqiga egaligi orqali ijtimoiy faollik ortadi. Erkin matbuot zahirida ochiqlik, oshkoralik va adolatli axborot almashinuvi yotadi, bu esa jamiyat aʼzolarining ijtimoiy ongini rivojlantiradi. Mamlakatlarning taraqqiyotu farovonligi, barqaror demokratik jamiyat qurilishi aynan siyosiy huquq va erkinliklarning mavjudligi, amalga oshirilish holati hamda ularning himoya mexanizmlariga bogʻliqdir. Zamonaviy konstitutsiyaviy-huquqiy taraqqiyot sharoitida siyosiy huquqlarning kafolatlanishi, demokratik tuzum va fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi — inson erkinligi va baxtining poydevori hisoblanadi. Siyosiy huquq va erkinliklarni kafolatlash mexanizmlari orasida sud, ombudsman, inson huquqlari komissarlari, mustaqil va erkin jurnalistika, ijro organlari faoliyatini jamoatchilik va parlament nazoratidan oʻtkazish kabi tizim muhim ahamiyat kasb etadi. Oʻzbekiston Respublikasida ham soʻnggi yillarda siyosiy huquqlarni amalda roʻyobga chiqarish bosqichma-bosqich rivojlanib, davlat va jamiyat hayotida erkinlik, ochiqlik, ijtimoiy adolat tamoyillarini taʼminlashga doimiy harakat qilinmoqda [4].

Siyosiy huquq va erkinliklarni amalga oshirish jarayonida davlat aholining barcha qatlamlarini, mustaqil fuqarolik jamiyat subyektlari faoliyatini himoya qiluvchi normativ-huquqiy asoslarni yaratishda va ularni yanada rivojlantirishda yetakchi oʻrin egallaydi. Shu bilan birga, har bir fuqaro oʻz siyosiy huquqlarini toʻgʻri anglash va ularni masʼuliyatli ravishda amalga oshirish majburiyatiga ham egadir. Chunki har bir erkinlik jamiyatda umumiy tartib, ahillik va qonun ustuvorligini ham talab qiladi.

Siyosiy huquq va erkinliklarning asosiy tamoyillaridan biri ularning ajralmasligi, sharq va gʻarb taraqqiyot darajasidan qatʼi nazar, global ahamiyatga egaligidadir. Ular millat, irq, ijtimoiy guruhlar, jins, eʼtiqod, til, siyosiy yoki boshqa qarashlaridan qatʼiy nazar, har bir inson uchun umumiy va ajralmas huquqlardir. Siyosiy erkinliklar orqali jamiyatga yangilik kirituvchi, harakatlantiruvchi kuchlar, qiziqishlar, ehtiyojlar ifodalana oladi. Oʻzbekiston Respublikasida siyosiy huquq va erkinliklar Konstitutsiyada va tegishli qonunlarda mustahkamlab qoʻyilgan. Jumladan, har bir fuqaro davlat organlariga va mansabdor shaxslarga ariza, taklif va shikoyat bilan murojaat etish, tinch va qurollanmagan holda yigʻilishlar, mitinglar, namoyishlar, xalq yigʻinlari, yurish va piketlar oʻtkazish, siyosiy partiyalar tuzish va faoliyatida qatnashish, saylash va saylanish huquqlariga ega ekanligi kafolatlanadi. Bugungi kunda mamlakatimizda siyosiy huquqlarning yana-da kengayib borayotgani va jamiyat hayotida erkin, demokratik aloqa mexanizmlari rivojlanayotgani islohotlarning asosiy yoʻnalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mustaqillik yillarida olib borilayotgan islohotlar natijasida fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati, siyosiy

partiyalarning o'sishi, fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvida ishtirokini kuchaytirishga e'tibor qaratilmoqda. Siyosiy huquq va erkinliklarni kafolatlash uchun huquqiy asoslarni mustahkamlash, unga oid qonunlarni doimiy ravishda takomillashtirib borish, sud va boshqa mustaqil institutlar faoliyatini kuchaytirish, fuqarolarning davlat boshqaruvi va jamiyat hayotida ochiq va faol ishtirokini rag'batlantirish — demokratik davlatlar taraqqiyotining muhim talabi bo'lib qoladi [5].

Xulosa

Siyosiy huquq va erkinliklar har bir inson tabiiy huquqlarining ajralmas qismi sifatida inson, jamiyat va davlat taraqqiyotining konstitutsiyaviy negizi hisoblanadi. Fuqarolar uchun keng siyosiy erkinlik va huquqlar ta'minlanmaguncha demokratiya, adolat va taraqqiyotning mukammal bo'lishi mumkin emas. Siyosiy huquqlarning kafolatlanishi inson salohiyatini to'liq namoyon qilishida eng muhim omildir. Demokratik taraqqiyot sari yuz tutgan zamonaviy jamiyatning tub mohiyati – ochiqlik, oshkoralik, fuqarolik faolligi va qonun ustuvorligining to'liq ta'minlanishidadir. Siyosiy huquq va erkinliklar hayotimizda umuminsoniy qadriyatga, davlat va jamiyatimiz taraqqiyotining poydevoriga aylangan, bugun va kelajak avlodlar uchun muqaddas qadriyat sifatida doimo himoya qilinishi lozim bo'lgan asosiy huquqlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, D. S. (2022). Siyosiy huquqlar va fuqarolik jamiyati asoslari. Toshkent: "Yangi avlod" nashriyoti, 241-bet.
2. Axmedova, N. R. (2020). Inson huquqlari: nazariya va amaliyot. Toshkent: "Ilm-fan" nashriyoti, 198-bet.
3. Bahromov, S. X. (2021). Demokratiya va huquqiy davlat: asosiy tamoyillar. Samarqand: "Afrosiyob" nashriyoti, 142-bet.
4. Jabborova, Z. Sh. (2019). So'z va matbuot erkinligi: xalqaro va milliy standartlar. Toshkent: "Adolat" nashriyoti, 127-bet.
5. Otaboyeva, M. K. (2023). Siyosiy huquq va erkinliklarning kafolatlari. Toshkent: "Fan va taraqqiyot" nashriyoti, 195-bet.
6. Raximov, I. Q. (2021). Fuqarolik jamiyatining taraqqiyoti va siyosiy huquqlari. Buxoro: "Buxoro" nashriyoti, 173-bet.